

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Bankeryds kyrkogård

*Bankeryds socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

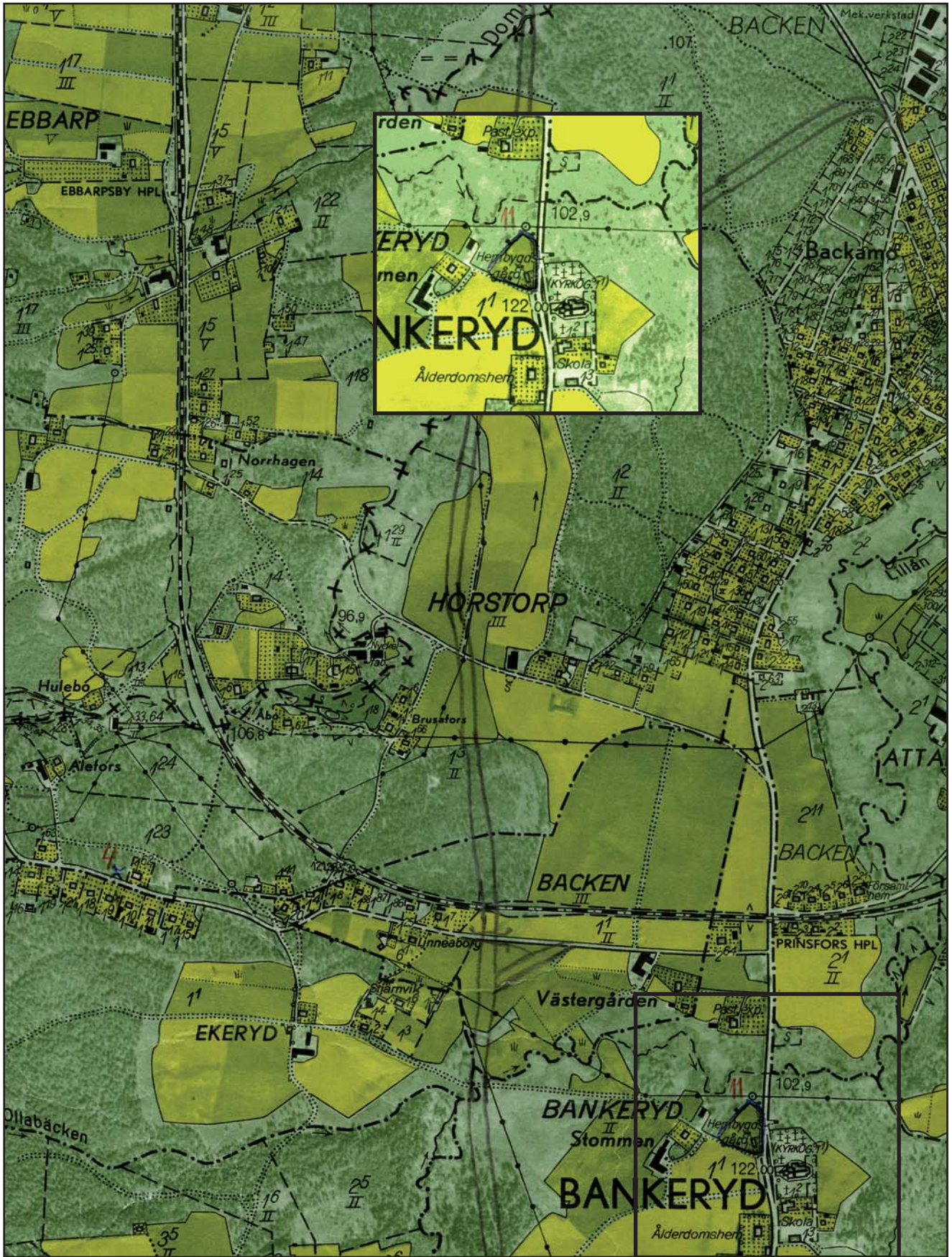
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	6
Sammanfattande beskrivning	9
Bankeryds kyrkogård	10
Händelsehistorik	13
Beskrivning av kyrkogården idag	15
Beskrivning av enskilda kvarter.	17
Kvarter A	17
Kvarter B	19
Kvarter C och D.	20
Kvarter E-F	21
Kvarter G	23
Nya kyrkogården	24
Byggnader	26
Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet. . .	26
Referenser.	29
Tekniska och administrativa uppgifter	29

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Ebbarp 7D 3j 1961.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka

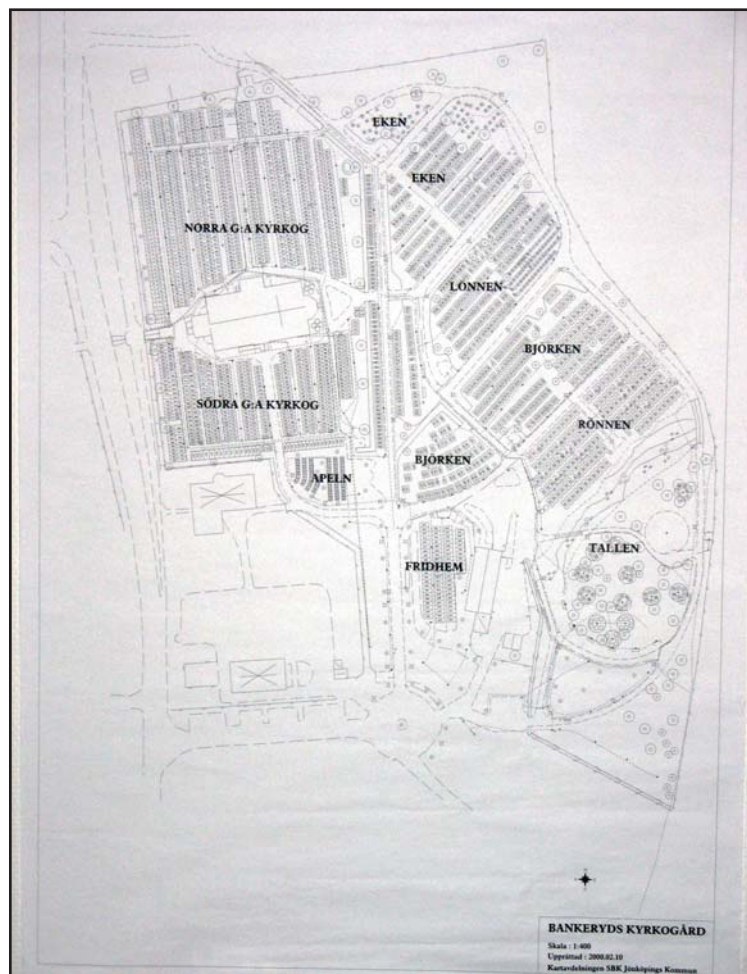
spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendents-ämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravningsplatser kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravs före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravs område och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också

genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

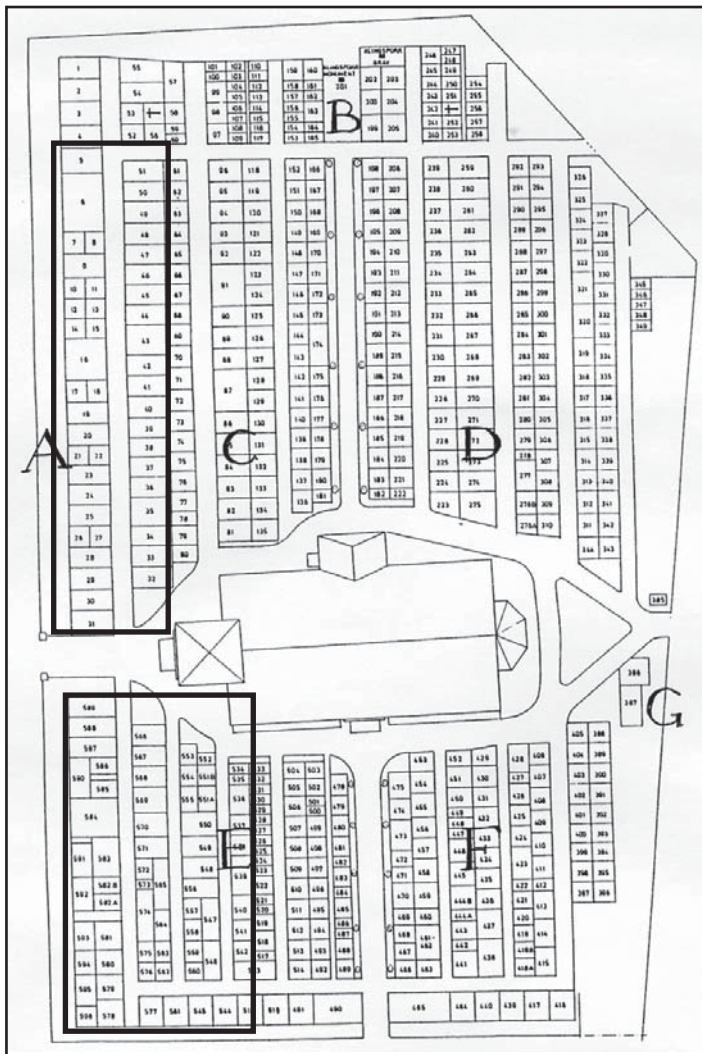
På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Bankeryds kyrkogård. Gamla delen kring kyrkan i nordväst.

Sammanfattande beskrivning

Bankeryds kyrkogård består av två tydliga tidsskikt, 1865 års kyrkogård med medeltida ursprung och 1969 års utvidgning åt öster. Den äldre delen har symmetrisk uppbyggnad med rätvinkligna asfalterade gångar som definierar gravkvarteren, typiskt för tidiga 1900-talet. Kyrkogården omges av kallmurar och trärdader med grindparti i väster. Längs muren i väster finns en obruten linje av grusgravar liksom i sydväst ett bevarat gruskvarter. Alla med häckar kring gravarna. Som fond på kyrkogårdens norra del står det Klingsporska gravmonumentet. Gravvårdsbeståndet domineras av mellan- och efterkrigstidens låga vårdar. 1969 års utvidgning är anpassad efter terrängen och har en helt annan karaktär med friväxande träd och rumsskapande höga häckar. Gravvårdsbeståndet utgörs av efterkrigstidens enhetliga låga vårdar liksom av urngravar. I norr och söder är drag av skogskyrkogård med bl.a. minneslund.

Kyrkogårdens gamla del på karta från 1970 (kvartersbet. är förf. egen). Idag är de flesta gångarna inom kvarteren borta. Bevarade gruskvarter är markerade.

Bankeryds kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Bankeryds socken utgör Smålands nordligaste utpost mot Västergötland med Domneån som gräns. I öster gränsar socknen mot Vättern. Terrängen är höglänt i väster och öster med stora skogsområden. Från norr till söder går där mellan en uppodlad dalgång, Bankerydsdalen med Lillån och Hjovägen. Kyrkbyn ligger på östra sidan av denna dal. Troligen var det först under yngre järnålder/tidig medeltid som bygden först bröts för fasta bosättningar. Detta antagande stärks av den vid tiden vanliga ändelsen ”-ryd” i sockennamnet, belagt sedan 1315 (”Bancharyud”). I socknen finns säteriet Attarp, strax nordost om kyrkbyn. Detta innehades under stormaktstiden och in på 1800-talet av ätten Klingspor. Från slutet av 1600-talet till slutet av 1800-talet fanns i Granhults by, sydväst om kyrkbyn, ett stort antal faktorismedjor knutna till Huskvarna gevärsfaktori. Således fanns en protoindustri redan innan den industriella revolutionen. Med färdigställandet av järnvägen Jönköping-Falköping 1864 skapades ytterligare ett incitament till ett etablerande av industrier, dock dröjde det innan en station tillkom. 1871 startade bröderna A J och C A Gustafsson Aledals nyckelfabrik vid Domneåns fall. Denna tillverkade bl.a. gevärspipor åt Huskvarna och egna pistolmodeller. Fabriken drevs senare av två generationer Lund. Sedan 1990 är nyckelfabriken nedlagd. 1882-1975 drevs i Aledal även en saxfabrik, startad av en bröderna Gustafsson. En annan stor industri är Bröderna Millers metallfabrik, likaså en industri med rötter i faktorismedjorna. Kring stationen nordost om kyrkbyn kom dagens tätort Bankeryd att växa fram under 1900-talets förra hälft. Därmed försköts det gamla sockencentrat. Även kring stationen i Trånghalla i sydöstra delen av socknen kom ett mindre samhälle att växa upp.

Bankeryds kyrkby ligger på en höjdrygg i Bankerydsdalen, omgiven av åkermarker. Kyrka och kyrkogård intar ett krönläge vid landsvägens östra sida, avgränsat av en lövskogsklädd svacka i norr och öster. Söder om kyrkogården står två skolbyggnader i 1 ½ plan med ljusgul locklistpanel och brutna tak med frontespiser. Den äldre är från 1870-talets slut och tillbyggt i vinkel 1907, den yngre är från 1915. På andra sidan vägen i väster är ett något ombyggt f.d. ålderdomshem från 1913, en byggnad i 1 ½ plan med brutet tak och frontespis. Fasaderna är i sen tid tilläggsisolerade och klädda med gul locklistpanel. Ett stycke åt norr ligger hembygdsgården med flera äldre, rödfärgade timmerbyggnader. Prästgården ligger för sig själv ännu längre åt norr. Nedanför kyrkogårdens nordvästra hörn är ett bårhus omgivet av en lövhäck. Norr om kyrkogården ligger även en ekonomigård med långa från 2002 som är helt klädd

med korrugerad plåt. Ingrävt i kyrkogårdsmuren finns ett vitputsat transformatorhus från 1950-talet med torvtäckt plantak, i senare tid tillbyggt. Sluttningen från kyrkogården ned till landsvägen är terrasserad genom en asfalterad cykelväg. Mellan denna och vägen är i linje med kyrkogårdsentrén en trappa av betongplattor med smidesräcken. Sydost om skolan är en infart till kyrkogårdens utvidgade partier. Denna är utformad som en asfalterad rondell med träd i mitten och spirehäckar mot kyrkogården. Öster om rondellen finns en asfalterad parkeringsyta i anknäring till personalbyggnad.

Kyrkan från 1865 är en eklektisk salskyrka med fullbrett kor och femsidig absid i öster, centralt placerad sakristia vid norra långsidan och torn i väster med spetsig lanternin. Ingångarna är genom tornet och mitt på södra långsidan. Fasaderna är vitputsade. Den kraftiga takgesimsen löper även runt tornet och går samman med dess framhävda portal. Kyrkans murar genombryts av kopplade rundbågsfönster i nyromansk anda. Kyrkan bär ett sadeltak med skiffertäckning. Torntak och lanternin är täckt med kopparplåt och kröns av ett förgyllt kors på kula.

Kyrkogårdens historik

Bankeryds kyrkogård har medeltida ursprung. Denna del utgör i dag nordvästra kvarten av gamla kyrkogården. Kyrkan låg i norra hälften av denna. Vid dess västra ingång låg 1829 en gravhäll som troligen är den som nu rests vid nuvarande kyrka. Kyrkogården omgavs då av en timrad balk med tegeltäckning. 1829 omnämns en förfallen materialbod och ett likaså förfallet bårhus sammanbyggda med balken. Den ena av dessa syns i öster på en karta från 1858, liksom en klockstapel sammanbyggd med inhägnaden. Under 1830-talet ersattes balken successivt av en stenmur. 1836 försågs kyrkogården med en trädplantering (lönn och ask). Troligen i samband med detta utvidgades kyrkogården åt söder. 1829 omnämns att det på kyrkogården förutom det Klingsporska monumentet även fanns 17 ”mindre märkvärdige” och ”i jorden nedsjunkne Märkesstenar” med oläslig inskription. När den nya kyrkan uppfördes 1865, skedde detta strax söder om södra kyrkogårdsmuren. Gamla kyrkogårdens storlek fördubblades genom en utvidgning åt söder och öster, varvid den fick nuvarande utsträckning. Murarna utvidgades och påbyggdes. Längs dem planterades en trädkrans av lönn. Nya portstolpar murades och nya grindar smiddes av den inflyttade eskilstunasmeden Appelberg. Under tidigt 1900-talet började kyrkogården förvandlas från en vildvuxen ängsmark med några få gravvårdar till att likt stadskyrkogårdarna få en strikt utformning med rätvinkliga grusgravskvarter. 1930 skedde en stor omläggning av kyrkogården varvid rätvinkliga gravkvarter med bestämda gravplatser ordnades, inramade av rätvinkliga grusgångar. Till detta kom omfattande planteringsarbeten. Björkalléer anlades i

rät vinkel ut från kyrkans mittport och sakristia. Det Klingsporska monumentet skall vid detta tillfälle ha renoverats (enligt samma uppgift i en tidningsartikel skulle detta ha inneburit uppsättandet av en nyhuggen kopia vilket förefaller tveksamt). Vid nämnda arbeten stötte man på gamla kyrkans grundmurar och man beslöt att freda detta område för nya gravar. Den norra hälften av kyrkogården togs i anspråk för nya gravar med start från väster först under 1900-talets förra hälft, vilket syns på flygfotografier. Eventuellt kan här ha funnits en allmän linje där det stora flertalet av befolkningen kostnadsfritt kunde gravläggas. 1950 upptogs hela kyrkogården av rader med till större delen häckinramade grusgravar. Nämnda år skedde en omdaning av kyrkogården i enlighet med ett program av trädgårdsarkitekt Artur Blomberg, Jönköping. Häckar, prydnads-träd och buskar planterades, bl.a. liguster. Flera av grusgångarna omlades med plattor av tuktad kalksten. Likaså ombyggdes trap-porna i anslutning till västra ingången och grindstolparna nygjordes. Det Klingsporska monumentet centerades till norra änden av mittgången på kyrkans norra sida. En halvrundel av barrbuskar fick bilda fond och sittplatser med häck på var sida ordnades fram-för. Allé tycks ha planterats längs mittgångarna i norr och söder. 1956 uppställdes ett gammalt solur på kyrkogården. 1969 kunde en ny kyrkogård (kvarteren Eken, Björken, Lönnen och Rönnen) invigas i direkt anslutning till den gamla, på östra sidan. Därmed mer än fördubblades ytan. En öppning gjordes i kyrkogårdsmuren öster om koret. Denna mur genomgick för övrigt en renovering. För utvidgningsprogrammet stod kyrkogårdsföreståndare Berndt Schmidt, Borås. Utvidgningen hade krävt omfattande utfyllnings-arbeten. Programmet utformades med hänsyn till terrängen. Slänter och buskage avsågs bilda rumsverkan till gravkvarteren. Befintliga ekar och björkar blev stommen för trädplantering. Norra ändens ekdunge blev en ”naturlig förutsättning till urnlund”. I programmet förespråkades för urngravarna vårdar av liggande natursten ”för att därmed taga vederbörlig hänsyn till den vackra lundvegetationen”. Olika slags gravinhägnader förbjöds helt på nya kyrkogården. Materialgården flyttades från gamla kyrkogården till den nyas södra ände. 1976 ordnades en minneslund på det som 1990 kom att bli urngravsområdet Tallen. 1981 uppfördes personal- och förråds-byggnad. 1982 igenlades större delen av grusbäddarna på gamla kyrkogården och besåddes med gräs. Vid samma tillfälle asfalteras större delen av gångarna. 1990 flyttades en porträttgravsten ut från kyrkorummet (p.g.a. installation av kororgel) och upprestes vid korgaveln i enlighet med förslag av Henry Hansson vid arki-tektkontoret Vi Ritar, Bankeryd. Som nämnt ovan utvidgades kyrkogården åt söder 1990 med kvarteren Tallen och Fridhem. 1994 försågs gamla kyrkogården och Tallen med ny belyningsarmatur. 1996-99 gallrades 15 av trädkransens lönnar och ersattes av nya med glesare avstånd i väster. Alléerna norr och söder om kyrkan

togs ned, p.g.a. att träden som nyplanterats på 1980-talet ej hade utvecklats väl. Vidare avlägsnades 14 tujahäckar och ersattes av fyra idegranshäckar i norr och två i söder. Senaste utvidgningen av nya kyrkogården skedde 1999. 2002 handikappanpassades gamla kyrkogårdens västra ingång. Gången rätades upp och breddades samt försågs med beläggning av granit och gatsten liksom nya trappsteg. Vid södra sidan anlades en ramp. De två grindstolparna renoverades och utökades med en tredje i samma utförande. För ritningarna stod landskapsarkitekt Kenth Henriksson, Jönköping. 2004 uppfördes en vattenlek med granitpelare öster om koret. En trädvårdsplan är upprättad 2006 av Anders Lust, Reftele.

Händelsehistorik

Tidig medeltid
Anläggning

1830-tal
Träbalkar ersätts av stenmur. (Åberg 1986)

1865
Utvidgning av kyrkogården åt söder och öster i samband med bygge av ny kyrka. Utvidgning av stenmur. Nya ingångar med nya grindar. (JLST, JLM, Åberg 1986)

1930
Omläggning av kyrkogården. Rektangulära gravkvarter inramade av grusgångar. Två björkalléer planteras. Renovering av Klingsporska monumentet. (JLST)

1950
Nyplanteringar med bl.a. ryghäckar, ombyggnad av västra ingången, grusgångar beläggs med kalksten, flytt av Klingsporska monumentet till nord-sydlig axel med allé. Trädgårdsarkitekt Artur Blomberg, Jönköping. (JLM)

1969
Ny kyrkogård vid östra sidan av gamla. Kyrkogårdsföreståndare Berndt Schmidt, Borås. (JLM)

1976
Minneslund på nya kyrkogården. (JLST)

1982
Igenläggning av flertalet grusgravar och asfaltering av gångar. (Åberg 1986)

Kyrkogården på flygfotografi från 1950. Alla kvarter utom det östra upptogs helt av grusgravar.

1990

Anläggande av kvarteret Tallen och Fridhem. Flytt av porträttgravsten. (JLST, JLM)

1994

Uppsättning av lyktstolpar. (JLM)

1996-99

Gallring av trädbestånd, nyplantering av träd i krans, nedtagning av alléer, nyplantering och utglesning av häckar. (JLM)

2002

Handikappanpassning av västra kyrkogårdsingången. Landskapsarkitekt Kenth Henriksson, Jönköping. (JLM)

2004

Vattenlek framför koret. (JLM)

Flygfotografi från 1942, endast västra delen av kyrkogårdens norra hälft har tagits i anspråk för grusgravar.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Bankeryds kyrkogård är idag utbredd över en stor yta till följd av det sena 1900-talets utvidgningar. Gamla kyrkogården är dock väldefinierad genom sin rektangulära och jämna plataartade form vid landsvägen i nordväst. Kyrkan ligger med koret mot öster och delar kyrkogården i två delar. Varje del består i sin tur av två hälfter samt ett parti längs kyrkogårdens sidor. Här definieras kvarteren efter bokstäver för att förenkla beskrivningen. Gravarna ligger i raka nord-sydliga, vanligen dubbla rader. Som kvarter A räknas här raden längs kyrkogårdens västra och södra sida. B är området längs norra sidan. C och D är de båda norra hälfterna, E och F de båda södra och G ytan längs östra sidan.

Den nya kyrkogården har en oregelbunden avgränsning mot öster och följer mer terrängen som från norr sluttar åt sydost för att sedan stiga igen upp till kvarteret Tallen i sydost. Kvarteren är långsmala och vinklade mot gamla kyrkogården, från norr till söder är de: Eken, Lönnen, Björken och Rönnen. Mellan Tallen och skolan är en svacka där infarten till kyrkogården är belägen liksom det yngsta kvarteret Fridhem och personalbyggnaden. I vinkeln mellan gamla kyrkogårdens södra sida och nya kyrkogården ligger kvarteret Apeln, som snarast ansluter till den gamla.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omges på alla sidor utom den södra av en kallmur av otuktade granitblock i varierande storlekar, anlagd 1865. I väster och norr är det en stödmur med 1-1.5 meters höjd, i nordvästra hörnet ytterligare en meter med en avsats. Den östra muren är drygt en halvmeter hög och närmare en meter bred, fylld med skolsten och beväxt med sedum. Det nordöstra hörnet på kyrkogården är avfasat. Nya kyrkogården begränsas åt norr och öster av en gärdesgård av trä. I söder är ett rödmålat trästaket.

Ingångar

Gamla kyrkogårdens huvudingång är i väster, mitt för kyrkporten. Denna är ombyggd såväl 1950 som 2002. Vid förra tillfället tillkom de gråbrutet sprutputsade, fyrkantiga grindstolparna avtäckta med betongplatta och försedda med gula råglaslyktor. Det smidda grindparet med bandjörnsslingor är troligen tillverkat 1865 av eskilstunasmeden Appelberg. En trappa av granit om sex steg med avsats för upp mellan stödmurar som är putsade i likhet med stolparna. Vid södra sidan är en stensatt rullstolsramp som börjar längs kyrkogårdsmurens västra sida, där den är asfalterad. Sidan är putsad som stolparna och bär ett smidesräcke. I nordöstra hörnet

Huvudingången i väster, förändrad 1950 och 2002.

av kyrkogården är en liten ingång med en enkel smidesgrind från tidigt 1900-tal mellan granitstolpar. I anslutning till norra sidans transformatorstation finns en granittrappa med järnräcke. Infarten till nya kyrkogården i söder har ett grindparti som är flyttat från gamla kyrkogårdens södra ingång. Det består av en smidd pargrind med bandjärnsslingor mellan kanthuggna granitstolpar med top-piga krön. Nya kyrkogårdens andra infart, sydost om denna har en sentida smidd pargrind med spjälor, upphängd på två kanthuggna granitstolpar.

Vegetation

Längs gamla kyrkogårdens västra sida växer en rad med unga lönnar. Utanför norra sidan står fem äldre lönnar. Längs östra sidan växer en rad med äldre lönnar. En tät och hög avenbokshäck växer längs västra och norra kyrkogårdsmuren. Bakom Klingsporska monumentet gör häcken av halvrund utkrågning. I anslutning till vården är några spireabuskar. I viss grad används rygghäckar av idegran för att dela in kyrkogården i mindre rum. Grusgravarna har som regel låga häckar av liguster. Öster om koret är två rhododendron som flankerar en rosenrabatt framför en rest porträttgravsten. Nya kyrkogården har rika planteringar med låga barrhäckar, rabatter och friväxande löv- och barrträd. Stora idegranshäckar avskiljer kvarteren. Mot skolan växer spireahäckar.

Gångsystem

Alla gångar och vägar är asfalterade med få undantag. Gamla kyrkogården har ett rätvinkligt gångsystem. Från kyrkans mittport respektive sakristia löper en mittaxel åt söder och norr. Denna ansluter till en gång som följer kyrkogårdens sidor. Även kring kyrkans sidor är en gång. Den södra mittgången är belagd med oregelbundna kalkstensplattor med klovyta, lagda 1950. Från västra ingången till tornporten är en gång belagd med granitplattor och gatsten. I sydvästra delen av kyrkogården har två nord-sydliga små grusgångar behållits inom ett kvarter. På nya kyrkogården löper gångar mellan de olika kvarteren. De ansluter till en rak nord-sydlig körväg som löper i linje med gamla kyrkogårdens östra begränsning. En anslutning finns där till dennas gångsystem.

Gravvårdstyper

Kyrkogården uppvisar gravkonst från 1800-talets början fram till idag. De äldsta är av lagrad bergart och vittnar om tiden alldeles innan den industriella gravstenstillverkningen tog fart. Det är annars denna som präglar kyrkogården. Framträdande är de stora gravvårdarna på de enskilda gravarna från förra sekelskiftet och mellankrigstiden. De äldre är resliga och har ibland form av en obelisk eller bautasten. Med bestämmelser om maximihöjder på gravvårdar under mellankrigstiden så blev formerna istället bre-

Rest häll från tidigt 1900-tal. Titeln "smedmästaren" berättar om järnindustrins betydelse i socknens historia.

dare. I båda fallen är de tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism. Vanligaste materialet är granit i olika färger. Som regel är dessa vårdar samkomponerade med en grusbädd, ofta med stenram i samma material som vårdan. I och med mellankrigstiden började fler och fler få råd att skaffa sig gravvård, vilket gjorde att en enklare och mindre vårdtyp blev vanlig, den låga rektangulära. Mellankrigstidens vårdar gavs ofta klassiserande drag som tempelgavel eller kolonner. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Titlar användes mer sällan. Det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger, gav upphov till en viss schablonmässighet. En annan orsak till det något stereotypa utförandet var tidens betoning av kollektivet och likheten inför Gud. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, under mellankrigstiden och följande decennier gärna den svarta graniten. Överlag har man under större delen av 1900-talet haft grusbädd till gravarna, med en inramande låg ligusterhäck. Även om gravrättsinnehavaren skiftat så har grusbädd och häck bestått. Nu gäller detta bara delar av kyrkogården. Av allmänna linjens vårdar finns inte mycket kvar. I allmänna linjen begravdes man kostnadsfritt, den ene efter den andre allt efter frånfälle. Vårdarna är enkla och små, men anspelar på formerna hos de enskilda gravarnas monument. Inte sällan är de dock bara en liten platta, en s.k. liggare. På nya kyrkogården är det dom enhetliga låga vårdarna från 1970- och 80-talen som dominerar. En viss ny individualism kan skönjas bland vår samtids vårdar.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarteren längs gamla kyrkogårdens västra och södra sida kan betraktas som en enhet som här kallas A. Det rör sig överlag om enskilda köpegravar. Hela västra sidan och västra hälften av södra sidan utgörs av en sammanhängande yta med grusgravar, som regel inramade av låga ligusterhäckar. Gravarna varierar i storlek, från små kvadrater till stora gravar som upptar hela ytan mellan mur och gång. Gruset krattas, på vissa gravar i mönster.

Gravvårdstyper

Kvarteret uppvisar gravvårdar från i princip hela 1900-talet. Många av de äldre är familjegravar. Ett relativt litet antal mycket påkostade vårdar markerar sig genom sin storlek och kan sägas dominera intrycket. De står alla längs västra kyrkogårdsmuren, särskilt i an-

Låga vårdar från 1940-talet norr om kyrkan som uttrycker ett annat ideal än sekelskiftets.

Kyrkogårdens mest påkostade vårdar står i ett sammanhängande gruskvarter längs västra kyrkogårdsmuren.

I bakgrunden står kyrkogårdens största vård, över godsägare Räf, en kraftfull tempelgavel i röd Tranåsgranit. I förgrunden en enklare vård av vanlig typ, samkomponerad med stenramen.

T.v. vård över prosten Syrén från 1930 som återspeglar det återblickande nyskapande som delvis kom att präglade gravkonsten vid den tiden. T.h. en påkostad, mindre stram vård över fabrikör Miller, en av de företagare som betytt mycket för orten.

slutning till ingången. Störst är säteriägaren Erik Räfs familjegrav, en ca två meter hög gavel av röd granit i kraftfullt utförande med kolonner, tempelgavel och änglarelief. Grusbädden omgärdas av en kraftig stenram i samma material. Kontraktsposten Johan Syréns vård från 1930 är enklare, en stram rest håll med arkitrav och oljelampsrelief, typiskt för tidens gravkonst. Ett gott exempel på de bredare vårdformerna är stenen på fabrikör A J Millers familjegrav med urnprydda flyglar och skulpterat änglahuvud. Här utgör vård och stenram en tydlig enhet. En bautasten är rest på A Wetterstrandhs grav, en av de verksamma vid kyrkobygget 1865. En ganska ovanlig vårdtyp är ett postament med en uppslagen bok av vit marmor från 1909. Ett polerat kors av svart granit från 1921 är det enda av detta slag på denna kyrkogård. De låga rektangulära vårdarna daterar sig från omkring 1930 till seklets slut. En klart individuellt utformad vård från 1954 är rest över skulptören Knut Andersson, vilken själv formgivit den kopparrelief av Korsfästelsen som pryder framsidan. Ett antal av vårdarna från det tidiga 1900-talets första hälft bär titlar som gör dem särskilt intressanta, en vård över en mjölnare från 1915 och en från 1908 över en predikant, vidare över en nämndeman, en byggmästare, en löjtnant och en hemmansägare. Från 1972 finns en tämligen påkostad vård över en fanjunkare och svärdsman.

Individuellt utformad vård med kopparrelief från 1954 på skulptören Knut Anderssons grav.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteret längs västra kyrkogårdsmuren och en del av södra sidan utgör de kulturhistoriskt mest värdefulla delarna av gamla kyrkogården (tillsammans med anslutande delar av kvarter B och F). Detta yttrar sig i de över större delen av ytan sammanhängande grusgravarna med låga häckar. Detta var en karaktär som fram till 1980-talet präglade hela gamla kyrkogården. Grusgravar har försvunnit i stora antal från i princip alla länets kyrkogårdar, varför det är av desto större vikt att värna de som fått vara kvar, särskilt när

det rör sig om sådana här helheter. Häckar och stenramar är viktiga beståndsdelar i utformningen. Gravvårdsbeståndet är varierat och speglar hela 1900-talet: från de dominerande monumenten över ortens stora industriidkare m. fl. till efterkrigstidens låga, uniforma vårdar som mer speglar ett kollektivt ideal. Av tradition brukar raderna längs kyrkogårdsmurarna upptagas av stora familjegravar. Det är av vikt att de äldre, såväl stora som små vårdarna bevaras på plats för att behålla en dynamik och ett historiskt djup i kvarteret. Flera av dessa vårdar kan även kopplas samman med lokal- och personhistoriska värden. För de övriga gravarna gäller att man vid byte av gravrättsinnehavare bör sträva efter att bibehålla grusbäddar och häckar.

Kvarter B

Allmän karaktär

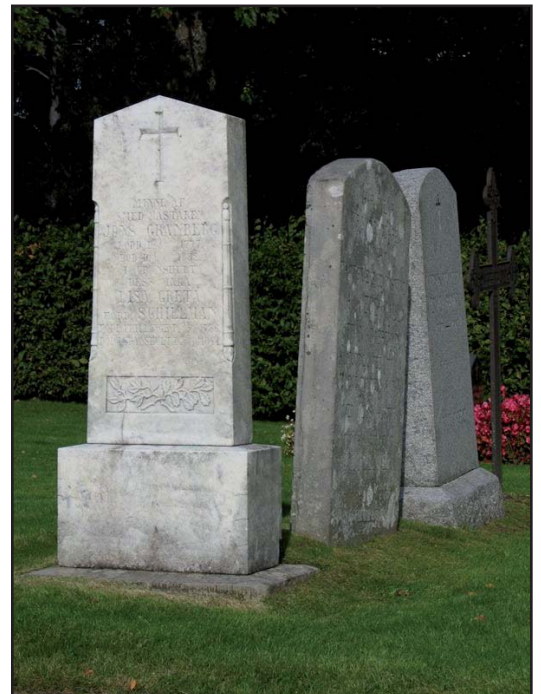
Med kvarter B avses här ytan längs norra kyrkogårdsmuren. Kvarteret består av åtta korta, nord-sydliga gravrader, varav fyra är dubbla. I mitten står den Klingsporska monumentet mot en bakgrund av tre cypresser. Två häckar flankerar ytan framför. Längst i öster saknas gravar.

Gravvårdstyper

Det Klingsporska monumentet är kvarterets äldsta gravvård, flyttad 1950 från graven strax åt nordost, vilken är utmärkt med en liten liggare. Den rundbågiga, genombrutna värden av vit marmor med urna står på en kalkstenssockel. Den restes 1817 av Fredrik Philip Klingspor över föräldrarna, vicepresidenten i Göta hovrätt samt riddaren Christian Fredrik Klingspor och Anna Magdalena Pauli. Under värden finns en gravkammare. I öster står en grupp äldre vårdar samlade. Från 1843 respektive 1863 finns två nygotiska gjutjärnskors, det ena över makarna Lagerström och det andra över landtbrukare J P Broman. Från 1832 är en särpräglad vit marmorvård i tidstypisk klassicerande stil med lager- och ekkvistrelief samt nedåtvända facklor på hörnen. Den är rest 1832 över smedmästaren Jöns Granberg med fru. En håll av sandsten är rest 1847 över kronorättaren och "factorie" smedmästaren A Cedervall med fru. På baksidan är står en uppmaning att stanna till och betänka döden, en vanlig företeelse på vårdar från 1800-talets förra hälft. En likartad granithåll är rest 1864 över faktorismeden E Brolin. Övriga vårdar utgörs av låga rektangulära vårdar från 1950-talet till idag. Ett par äldre vårdar står kvar på plats, bl.a. en resligare typ över en hemmansägare från 1907 och ett enkelt träkors från 1930 över ett par makar. Nio vårdar från 1958-63 i en dubbel rad väster om Klingspor skulle kunna vara allmänna linjegravar. Alla är de resta över ensamgravar och i kronologisk ordning, vilket är kännetecknande.

Klingsporska monumentet och västra delen av kvarter B med låga efterkrigstida vårdar.

Tre tidiga 1800-talsvårdar över smeder i socknen, den främre av marmor i klart nyklassicistiskt utförande. Vårdarna har såväl lokal- som konsthistoriskt ett mycket högt värde.

Nygotiskt gjutjärnskors från 1863 över landtbrukare J P Broman.

Bland dessa hittar vi titeln trotjänare som vittnar om en gången tids samhälle. Titlar förekommer annars ej bland efterkrigstidens låga vårdar, med undantag för en rustmästare och en orgelbyggare från 1950-talet samt faktor och kamrer från ca 1990.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Klingsporska gravan utgör en centralpunkt för kvarteret och bildar en medvetet komponerad fond för mittaxeln på norra delen av kyrkogården. Gravvården är ett påkostat exempel från tiden innan industrialiseringen av gravkonstproduktionen. Goda hantverksmässiga exempel från samma tid är även ett par vårdar över faktorismeder. De tre vårdarna över smeder vittnar om den stora roll som faktorismedjorna under lång tid spelade i socknens historia. De två gjutjärnskorsen är karaktäristiska representanter för en del av den tidiga gravvårdsindustrin och besitter likaså ett högt kulturhistoriskt värde. Det övriga gravvårdsbeståndet speglar efterkrigstidens kollektiva anda genom sina låga rektangulära vårdar. Eventuellt kan några vårdar utgöra en rest av allmänna linjen.

Kvarter C och D

Allmän karaktär

Dessa båda kvarter utgör de två norra hälfterna på gamla kyrkogården. De består av tre dubbla, nord-sydliga gravrader var. De yttersta raderna har rygghäck av idegran. Västligaste raden i C består nästan enbart av grusgravar. Kvarteren har ursprungligen helt bestått av grusgravar och har haft små grusgångar mellan raderna.

Gravvårdstyper

Grusgravarna längs västsidan av C är utformade som i A med låga häckar av liguster. Vårdarna i kvarteren utgörs nästan uteslutande av låga, rektangulära vårdarter. I C är de framför allt från 1930- och 40-talen med inslag av sentida exemplar. I D är de från 1945-63. Materialet är vanligen svart och grå granit. Den svarta graniten är särskilt vanlig under de första decennierna. Det samma gäller det klassiserande formspråket med kolonner och tempelgavlar m.m. Ungefär hälften av gravarna är familjegravar. En av de vårdar som markerar sig genom sin storlek är den på Isakssonska familjegraven från 1935 med tillhörande, nu gräsbesädd stenram. Den äldsta vårdan i kvarter D är en bautasten från 1884 som såväl genom resning och ålder skiljer ut sig. Man kan bland vårdarna se flera typer som är särskilt vanliga. En individuellt utformad vård av sandsten är dock rest över makarna Suneson 1960. Några breda vårdar från mellankrigstiden med flyglar har tydligt haft stenram och ger nu ett något stympat intryck. På många av vårdarna finns titlar som berättar om socknens olika sidor i form av bonde- respektive sta-

Rad av häckinramade grusgravar längs gången i väster.

Låga vårdar från mellan- och efterkrigstid präglar kyrkogårdens norra hälft. Ovanligt påkostad är den klassiserande vården på Isakssonska familjegraven, vilken har kvar sin stenram, idag dock gräsbesädd.

tionssamhället och industrin: muraremästare, landsfiskal, lantbrukare, underlöjtnant, smedmästare, fabrikör, fanjunkare, handlande, kantor, banvakt, plåtslagaremästare, fjärdingsman, hemmansägare, trävaruhandlare, köpman, sjuksyster, kamrer och byggmästare.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter C och D speglar genom sina rader av låga mellan- och efterkrigstida vårdar en övergång från sekelskiftets statusladdade monument till folkhemmets mer kollektivt utformade typer. Titlar är dock ännu vanligt förekommande liksom familjegravar. Ett fåtal vårdar är något mer påkostade och tillhör som regel större näringsidkare. Ursprungligen hade i princip alla gravar grusbädd och häck, något som idag bara återstår i den västligaste raden. Denna rad, som vänder sig mot och bildar en enhet med raden vid kyrkogårdsmuren (A), är viktig att vidmakthålla med grus och häckar. Vid nya gravrättsinnehavare bör man ta hänsyn till detta. I övrigt gäller att vårdar med titlar skall bevaras, om möjligt på plats. Dessa berättar om socknens 1900-talshistoria och viktiga yrkespersoner i denna. Nytillskott skall i möjligaste mån anpassas efter befintliga vårdar. Önskvärt vore om grusbädden på kvarterens enda grav med stenram, utanför ovan nämnda rad, kunde återställas. Några av vårdarna från 1930- och 40-talen kan tillskrivas ett visst konsthistoriskt värde genom tidstypisk form och dekor.

Kvarter E-F

Allmän karaktär

Kvarter E och F utgör de två södra hälfterna av gamla kyrkogården. E består av fem nord-sydliga rader (tre dubbla). Kvarterets västra hälft består helt av grusgravar och avgränsas med en idegranshäck.

Svart granit var populärt som material fram till 1900-talets mitt.

Fabrikör C F Lunds familjegrav med häckinramad grusbädd i västra delen av kvarter E.

Västra hälften av kvarter E utgörs av ett gruskvarter med till stor del häckinramade gravar.

Liten barngravvård i kvarter E.

Stram vård över en banvakt, försedd med SJ:s vapen.

Kyrkogårdens södra del med övervägande låga vårdar från efterkrigstiden. En av de få resliga är obeliskan t.h. över grundaren av Aledals fabriker.

F består av tre dubbla nord-sydliga rader, den östra med rygghäck av idegran.

Gravvårdstyper

I gruskvarteret är ett blandat bestånd av låga vårdtyper från mellan- och efterkrigstiden, sannolikt är flera grusbäddar återupplåtna till nya gravrättsinnehavare. De flesta gravarna omges av låga ligusterhäckar. Ett par större gravar kan knytas till två stora industrimän. Ägaren till Aledals nyckelfabrik, fabrikör C F Lund, har en familjegrav med stenram och kraftigt gavelparti ljus granit. På fabrikör Fritz Millers familjegrav står en mer ordinär modern vård i stramt utförande. Med ryggen mot denna ligger fru Augusta Millers grav med kraftig stenram och liggare från 1907, kvarterets äldsta vård. Till de äldre hör också en vit marmorvård från 1914 över två systrar. Vårdarna i kvarter E:s östra hälft är genomgående katalogvårdar från 1943-55 i ganska enhetligt utförande, de flesta har haft grusbäddar, vilket även gäller motsvarande vårdar från 1956-70 i kvarter F. Familjegravar och klassiserande formspråk är vanligt bland 40- och 50-talens vårdar. Titlar tenderar försvinna efter 50-talet. De titlar som förekommer är ofta förknippade med hantverksutövande: lantbrukare, hemmansägare, verkmästare, byggmästare, överfurir, murarmästare, målarmästare, hantverksföreståndare, verkstadsägare, fabrikör. En vård över en banvakt är prydd med SJ:s vapen i relief. Vanligaste materialet är grå och svart granit. I båda kvarter finns ett inslag av sentida vårdar, ofta av röd granit. I kvarter F finns ett par resliga vårdar som visar på en äldre generation. Mest iögonfallande är obeliskan från 1892 över rustmästaren A J Gustafsson, dennes moder och broder "E.d. verkmästaren vid Husqvarna Fabriker", grundare av Aledals fabriker. Från 1900 är en rest håll över J P Hagelin.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter E och F består till större delen av raka rader med låga, likartade vårdar från efterkrigstidens första decennier. Dessa speglar en anpassning till folkhemmets kollektiva ideal. Ursprungligen har större delen av kvarterens gravar haft grusbäddar, nu återstår detta endast i västra hälften av E. Denna del har även kvar sina små grusgångar. Således bildar detta parti snarare en helhet med kvarter A längs kyrkogårdsmuren och är av ett stort kulturhistoriskt värde. Vid byte av gravrättsinnehavare skall man sträva efter att vidmakthålla grusbäddar och häckinramning. Ett fåtal äldre vårdar markerar sig genom sin storlek. De skapar därmed såväl ett historiskt djup som en dynamik åt berörda kvarter. Dessutom minner de om framträdande industrimän i sekelskiftets Bankeryd och utgör viktiga historiska dokument. De titlar som förekommer bland vårdarna i övrigt bidrar också till att berätta ortens historia under 1900-talet, de förtjänar därför likaså att bevaras, om möjligt på plats.

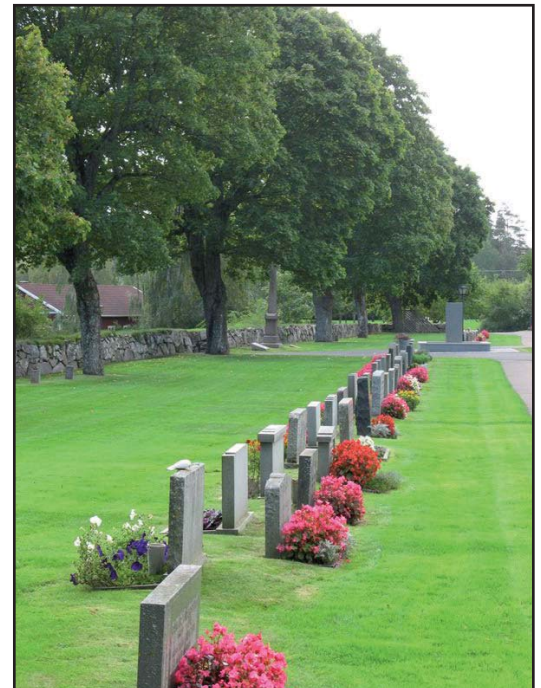
Kvarter G

Allmän karaktär

Kvarter G är ytan längs med kyrkogårdsmuren i öster. Det består av en nord-sydlig dubbel gravrad och ett fåtal ensamma vårdar vid östra ingången. Mellan kor och öppning i kyrkogårdsmuren är en fyrkantig vattenlek från 2004 av släthuggen ljus granit med en fyrkantig pelare i mitten av samma material.

Gravvårdsbestånd

Kvarter G utgörs i första hand en nord-sydlig dubbel rad av efterkrigstida låga, rektangulära vårdar i enhetlig storlek. De daterar sig från 1963-68. Som regel saknar de titlar, med undantag för en smedmästare och en målarmästare. Ett fåtal är familjegravar. Öster om koret är fyra äldre vårdar, klart avskilt från övriga. Den ena är en reslig obelisk av polerad röd granit, rest 1902 över "E.d. hemmansägaren af Attarp" G Johanssons familjegrav. Vid denna är en liten liggare av sandsten med inskriptionen "Sof i ro Bernhard". Troligen har de haft en gemensam grusbädd. Vid norra sidan är en stor liggare över folkskollärarens H Svahns familjegrav. Slutligen är en bautasten från 1928 rest över en svenskamerikan med fru. Direkt invid korabsiden står en porträttgravsten från omkring 1700 rest på en sockel av kalksten med en ställning på baksidan och avtäckt med blyplåt. Hällen är nött och inskriptionen till stor del oläslig. Längs östra kyrkogårdsmuren har man i norr placerat 28 borttagna vårdar från 1887-1934. De är av tämligen modesta mått och de flesta av polerad svart granit. Här finns flera intressanta titlar som berättar om såväl viktiga personer i socknen som vanliga

Rad av efterkrigstida vårdar längs östra kyrkogårdsmuren.

Porträttgravsten vid korväggen.

Två borttagna vårdar placerade vid kyrkogårdsmuren. Inskriptionerna berättar i dessa fall om järnhanteringen i socknen och 1800-talets emigration.

yrkesmän- och kvinnor: banvakten, predikanten, skollärarinnan, snickaren, nämndemannen, stationsmästaren och fabrikören. Särskilt intressant är vården från 1907 över faktorismedmästaren och hemmansägaren August Miller med fru, född Osbäck som är en känd vallonsläkt i bygden. Ett par vårdar minner om emigrationen, den ena rest "af maka och Dotter" över en svenskamerikan 1914 och den andra från 1900 över en moder till vilken dekorens duva kommer med ett brev "från barnen i America".

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter G är ingen riktigt sammanhållen yta. Raderna med efterkrigstida vårdar speglar genom sin enhetlighet och sin frånvaro av titlar folkhemmets kollektiva samhälle. Detta är en karaktär som är vanlig på landets kyrkogårdar. Ett fåtal mer påkostade äldre vårdar från tidigt 1900-tal är placerade öster om koret, vilket förr sågs som en statusfylld plats. Dessa besitter ett högt kulturhistoriskt värde både genom sin utformning och sina titlar. Ett högt värde har även den porträttgravsten som är rest vid korgaveln såsom varande kyrkogårdens äldsta gravvård. Rik information om socknens sociala sammansättning i gången tid kan utläsas ur de borttagna sekelskiftesvårdar som samlats längs ett parti av kyrkogårdsmuren, särdeles vårdarna med titlar utgör historiska dokument som bör bevaras.

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Den nya delen av kyrkogården utgörs av kvarteren Eken, Lönne, Björken, Rönne, Tallen, Fridhem och Apeln. De fyra första är närmast rektangulära. Lönne och Björken har längs sina nordvästra långsidor stora idegransbuskage som bidrar till att avskilja dem. Norra änden av Eken sluttar brant mot norr och är beväxt med ett antal åldriga och stora ekar. Från Eken sluttar sedan terrängen svagt

Obelisk vid passagen till nya kyrkogården.

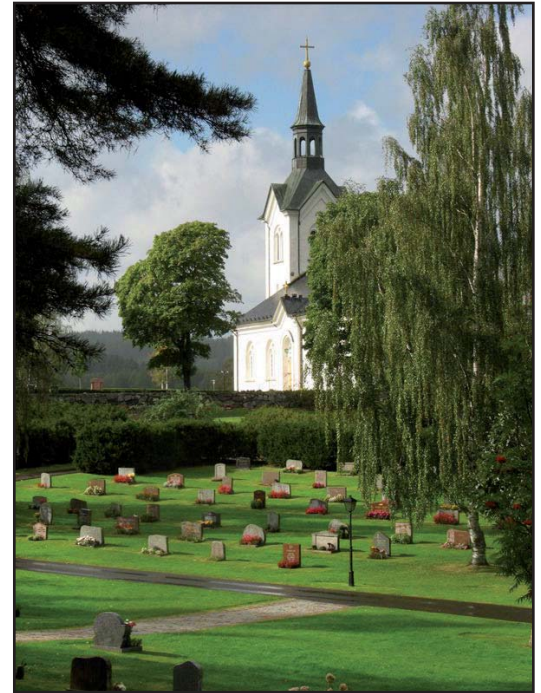
åt sydost för att sedan stiga i samma riktning i Rönnen upp mot den plåtåartade Tallen. I Lönnen och Björken är friväxande björkar. I Rönnen växer oregelbundet planterade rönnar. I backen upp mot Tallen är en vilplats med stensatt rak gång från asfaltsgången mellan Björken och Rönnen. I nämnda backe står även en liten kopparstaty från 1982 av Margaretha Engström med titeln ”Ad lumen”. I Tallen har man sparats resliga furor och gräset tillåts växa fritt utanför gravplatserna och den centrala minneslunden. Sistnämnda utgörs av en gräsrundel med stensatt kant. I dess södra del ligger en natursten med bibelord i en rabatt. Framför denna är en stensatt yta med olikfärgad gatsten. Ytan söder om rundeln avgränsas åt söder av en tresidig fogad mur av granitlängder. I dess mitt är en vattenlek som flankeras av parkbänkar. Fridhem som ännu är outnyttjat ligger i en svacka och omges av låga buskage med prydnadsbuskar. Apeln avgränsas åt öster av idegransbuskar och diverse planterade träd. Längs gamla kyrkogårdsmuren sträcker sig ett smalt gravkvarter.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna står i raka rader, vända mot sydost, i Eken, Lönnen och Björken. I Rönnen är de vända mot nordväst. Längs gamla kyrkogårdsmuren är en rad med urngravar från 1972-2002 och i Ekens nordsluttning oregelbundet utspridda urngravar från 1970-1996. Dessa är i båda fallen som regel små liggande naturstenar, gärna med rundad form. I Eken står i övrigt i raderna resta vårdar av främst grå granit. De har ett enhetligt uttryck och är resta hållar med asymmetrisk form som är något högre än breda. De daterar sig från 1971-77. I Lönnen ser vi de vanliga låga, rektangulära vårdarna av grå och röd granit. Alla har ungefär samma storlek. De är från 1977 till idag med tonvikt på 1980-talet. Samma vårdtyper upptager Björken och är från 1982 till idag. I Rönnen kan man skönja en större variation i form och material om än storlekarna ännu är små. Här finns olikfärgad granit och ett snidat träkors. Vårdarna daterar sig från 1993 till idag. Tallen upptogs av urngravar grupperade i små rundlar. De daterar sig från 1994 till idag och är liksom tidigare små rundade naturstenar. Apeln består av fyra korta, svängda rader med likartade små vårdar av röd och grå granit från 1996 till idag. Det finns en viss variation i form. Familjegravar förekommer ej på nya kyrkogården. Titlar finns bara i Eken, Rönnen och Apeln och då ytterst sparsamt: pastor, överbanmästare och maskinist i Eken, en elingenjör i Rönnen samt en mejerist och en kantor i Apeln.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Nya delen av Bankeryds kyrkogård är till stor del anlagd 1969 och speglar efterkrigstidens kyrkogårdsideal. Detta yttrar sig i kvarter med raka rader av likartade låga vårdar. Stora familjegravar och bruk av titlar förekommer inte. Detta speglar folkhemmets kollektiva samhällsanda där de manifestationer av individen som syns

Nya kyrkogården med låga vårdar från 1900-talets senare del, vy över Björken.

Kvarteret Eken med enhetligt utformade vårdar från 1970-talet.

Minneslundan i kvarteret Tallen, ett urngravsområde med drag av skogskyrkogård.

på gamla kyrkogården ej passade in. Kopplat med kollektivismen är understrykandet av allas likhet inför Gud. Denna efterkrigstida karaktär finns representerad på många av landets kyrkogårdar. Det kan dock finnas ett värde i att nytillskott anpassas efter måtten på befintliga vårdar i respektive kvarter, för att bibehålla den enhetliga karaktären. I de yngre kvarteren, Rönnen och Apeln kan man se hur senare tiders ökade individualism tar sig uttryck i en större variation inom gravkonsten. Karaktäristiskt för nya kyrkogårdar är den rika växtligheten med bruk av kvartersavgränsande stora idegranshäckar, grupper av marktäckande låga barrbuskar och friväxande lövträd. Det finns tre områden med urngravar, varav den yngsta, Tallen, som även har en minneslund, speglar förändringarna i gravskicket under efterkrigstiden med bl.a. ökad andel kremeringar. Vårdarna är enhetliga små liggande naturstenar och är ytterligare exempel på den strävan efter anonymitet som är så kännetecknande för efterkrigstidens gravkvarter. Tallen har utpräglad karaktär av skogskyrkogård med sina resliga furor och sitt delvis fritt växande gräs. Därigenom speglar nya kyrkogården även en annan utvecklingsgren i gestaltandet av efterkrigstidens kyrkogårdar.

Byggnader

Bårhus

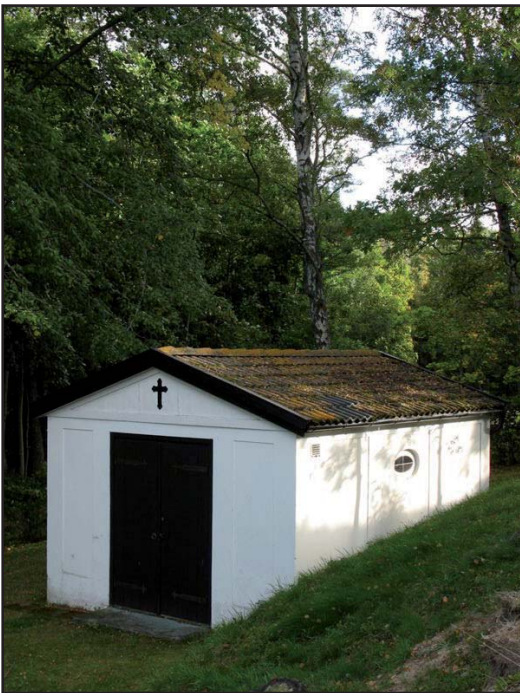
Byggnaden bär vitputsade fasader, artikulerade genom lisener och tempelgavlar. Västgaveln har en pardörr och i långsidorna är liggande ovala fönster med blyinfattat antikglas. Det flacka sadeltaket täcks av betongpannor. I interiören finns en fresk från 1957, utförd av den lokale konstnären Folke Eriksson. Byggnaden är sannolikt uppförd under 1930-talet.

Personalbyggnad/verkstad

Byggnaden är uppförd 1981. Det är en nord-sydlig länga med rödfärgad locklistpanel och sadeltak med betongpannor. Foder och knutar är vitmålade. I anslutning till dess östra sida är en asfalterad yta med ekonomidel.

Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet

Bankeryds kyrkogård har medeltida ursprung, men av detta syns idag inget ovan mark. Kyrka och kyrkogård har ett markerat läge på en höjd i landskapet, med intilliggande skola. Kyrkogården består av en gammal del i väster – som fick nuvarande utsträckning i samband med kyrkans byggande 1865 – och en vidsträckt utvidgning från 1969 åt öster. Gamla kyrkogården bildar en klart avskild

Bårhuset.

enhet genom sitt platåläge, sina kallmurar och sin delvis bevarade trädkrans, vilka alla är drag att värna. I väster är huvudingången med ett grindparti som i mycket fått nuvarande utseende genom 1900-talsförändringar med bl.a. handikappramp. Smidesgrindarna är dock äldre. Gamla kyrkogården har till skillnad från den nya en strikt symmetrisk uppbyggnad med stora rätvinkliga kvarter. Dessa uppdelades tidigare i mindre enheter genom små grusgångar, idag igenlagda. De stora gångarna är nu asfalterade. Ett undantag utgör västra delen av kvarter E som är helt grusad. Grusgravar upptar även hela raden längs västra kyrkogårdsmuren och västra raden i kvarter C. Denna västra del av kyrkogården ger därmed ett på dagens kyrkogårdar ovanligt helhetsintryck av det tidiga 1900-talets kyrkogårdsideal och besitter ett stort pedagogiskt värde. Genomgående inramas gravarna av låga häckar, alternativt stenramar. Eftersom grusytorna försvunnit från hela övriga gamla kyrkogården är det särskilt viktigt att de vidmakthålls på de återstående delarna. Det är bl.a. i västra raden som de mest påkostade vårdarna återfinns, stora granitvårdar från tidigt 1900-tal som i tidens anda uttrycker individens status. Här återfinns säteriägare, kyrkoherde och fabrikörer som spelat en stor roll i socknens historia. Särskilt iögonenfallande är den Klingsporska graven från 1817 som utgör fondmotiv på kyrkogårdens norra del. Några 1800-talsvårdar och däribland ett par gjutjärnskors speglar smidesindustrins stora betydelse. Dessa äldre vårdar från 1800-talet och tidigt 1900-tal är viktiga för det historiska djupet och dynamiken på kyrkogården och har ett stort kulturhistoriskt värde. Det stora flertalet vårdar är dock från mellan- och efterkrigstid, placerade i nord-sydliga rader. Flera av dessa har tidigare haft grusbäddar. Bland de äldre finns ett antal som kan tillskrivas ett visst konsthistoriskt intresse. Liksom bland förra sekelskiftets vårdar så är titlar vanligt förekommande. Vårdar med titlar utgör historiska dokument som i det här fallet har mycket att berätta om Bankeryds 1900-talshistoria som stations- och industrisamhälle. Den låga höjden på vårdarna fr.o.m. mellankrigstiden berättar om bestämmelser om maximihöjd på gravvårdar och en förskjutning från sekelskiftets individualism till folkhemmets kollektivism. Kyrkogårdens äldsta vård är en porträttgravsten rest vid koret i anslutning till en stramt utformad vattenlek från sen tid. Den gamla kyrkan var belägen i kyrkogårdens nordvästra hörn och har aldrig blivit undersökt, därmed utgör grunden ett viktigt potentiellt källmaterial.

Nya kyrkogården från 1969 har en helt annan övergripande karaktär än den gamla. Terrängen är inte utjämnad och man har i hög grad utnyttjat friväxande träd och olika grupperingar av barrbuskar. Här är efterkrigstidens kyrkogårdsideal fullt genomfört med enhetliga små vårdar i raka rader, speglande folkhemskollektivet. Titlar och stora familjegravar förekommer inte längre. Man kan dock skönja

en ökad individualism bland de yngsta vårdarna. Kvarteret Tallen med sin minneslund och sina urngravar ger dels en bild av skogs-kyrkogård dels en bild av förändrad gravsed under 1900-talet. I backen nordväst om gamla kyrkogården står ett vitputsat bårhus i stramt klassiserande stil, som är en typisk representant för 1920- och 30-talen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kallmurar, smidesgrindar, trädrader, häckar och grusgångar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning och därmed av ett högt värde.

- Vårdar äldre än 1940 eller med titel, inklusive tillhörande arrangemang som grusbädd och häck eller stenram, utgör viktiga inslag i kvarteren på gamla kyrkogården. Därmed är det av vikt att de bevaras på plats. Vårdar äldre än 1850 och gjutjärnskors skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.

- Eventuella nytillskott inom grusgravsområdena bör underordnas befintlig karaktär. Vid byte av gravrättsinnehavare skall man sträva efter att vidmakthålla grusbädd och häckinramning.

- Vid grävarbeten som kan beröra gamla kyrkans grund skall tillstånd först sökas hos länsstyrelsen.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Jönköpings kommun.
Landsbygden. Jönköping 1989.

Rogberg, Samuel. Historisk beskrivning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Åberg, Göran. Kyrka och samfund i Bankerydsbygden. Bankeryd 1986.

Informant

Arne Björndahl, kyrkogårdsförman, Bankeryd.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Bankeryds kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Bankeryds socken
 Fastighetsbeteckning: Bankeryd 1:2
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Ebbarp
 7D3j 1992

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

